

RATIO

Ratio

The Swedish model
Rapport nr. 2

**Reformerna som
förändrade Sverige**

Av Dennis Josefsson

Förord

Inom ramen för Ratios välfärdsstatsprojekt lades i slutet av 2005 ett antal utredningsuppdrag ut på externa författare. Syftet med dessa var att sammanfatta kunskapsläget på ett antal områden av hög relevans för diskussionen kring den svenska välfärdsstaten och den svenska modellens framtid.

Följande rapporter ingår i projektet:

Rapport	Författare
Vad är den svenska modellen?	Miriam Nordfors
Reformerna som förändrade Sverige.	Dennis Josefsson
Svensk skattepolitik: Från Pomperipossa via århundradets	

Reformerna som förändrade Sverige

EU-medlemskapet

Vägen mot det svenska EU-medlemskapet började i princip i slutet av 80-talet när EFTA-länderna och EG började förhandla om ett Europeiska Ekonomiska Samarbetsområdet (EES). Grunden för detta var att Sverige, Norge, Finland, Island, Österrike och Schweiz skulle ha ett närmare samarbete med EG. Det resulterade 1994 i att EFTA länderna (förutom Schweiz som i en folkomröstning röstade nej till EES-avtalet) fick tillgång till EG:s inre marknad och dess fyra friheter: fria rörelser för varor, tjänster, kapital och personer.¹

Men redan då var Sverige på väg in i EU ”på riktigt”. Runt 1990 intensifierades debatten kring ett svenskt medlemskap i EG och på hösten 1990 sa den socialdemokratiska regeringen under Ingvar Carlsson att Sverige borde gå med i EG. Sommaren därpå lämnade Sverige också in en ansökan, men förhandlingarna kom inte igång förrän 1993.²

Den 1 januari 1994 trädde EES-avtalet i kraft³, bara några månader innan Sveriges förhandlingar om EU-medlemskap var färdiga. Samtidigt hade EG utvecklats och Maastrichtfördraget som siktade på en ekonomisk och monetär union slöts efter Sveriges medlemsansökan lämnats in. Dock ställde sig den svenska regeringen bakom denna utveckling och innan förhandlingarna om svenskt medlemskap i EG var färdiga så hade EG i samband med att Maastrichtfördragets införande blivit till EU. Sverige avsåg att följa Maastrichtavtalet i så stor utsträckning som möjligt, den tredje fasen lämnades däremot öppen i den mening att något automatiskt medlemskap i valutaunionen inte var aktuellt.⁴

De särlösningar som Sverige fick igenom i förhandlingarna handlade bland annat om behålla strängare skyddsnormer inom miljöområdet, behålla den militära alliansfriheten, deltagandet i EMU:s tredje fas (den gemensamma valutan) berodde på den fortsatta utvecklingen, Systembolagets monopol skulle få finnas kvar, vissa jaktbestämmelser skulle få finnas kvar, att den svenska arbetsmarknadsmodellen är förenlig med ett EU-medlemskap, att det nordiska samarbetet kommer fortsätta och att Sverige får ett permanent undantag från EU:s snusförbud.⁵

Efter förhandlingarna var slut våren 1994 lämnade regeringen in en proposition om att hålla en folkomröstning 13 november samma år om svenskt medlemskap.⁶ Efter det att ja-sidan vunnit valet röstade riksdagen igenom propositionen om svenskt medlemskap i EU den 18 november 1994, medlemskapet började gälla den 1 januari 1995.

Avreglerade marknader

Rent generellt angående de marknader som jag kommer att ta upp (el-, post-, tele-, järnvägs- och taximarknaden samt marknaden för inrikesflyg) så kan man se vissa likheter. Dels tidpunkten då avregleringsprocessen påbörjas i praktiken, runt 1990 eller strax därefter (även

---

¹ Europaparlamentet: Faktabladen, Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES), http://www.europarl.eu.int/factsheets/6_3_2_sv.htm

² Regeringskansliet, Sveriges väg till EU-medlemskap, <http://www.regeringen.se/sb/d/2477>

³ Prop. 1991/92:170 Europeiska ekonomiska samarbetsområdet

⁴ Prop. 1994/95:19 Sveriges medlemskap i Europeiska unionen

⁵ Prop. 1994/95:19, Bilaga 2

⁶ Prop. 1993/94:245 Folkomröstning om EU-medlemskap

om frågorna ofta väcks tidigare). Kanske intressant i det sammanhanget är att Sverige då hade en socialdemokratisk regering, och deras proposition 1990/91:87 om näringspolitik för tillväxt har relevans för några av de avregleringar som genomfördes. Skillnaderna mellan de politiska blocken verkar vara att de borgerliga vill gå snabbare fram.

Man kan också se likheter när det gäller de skäl som anförs för avreglering. För det första handlar det om att verksamheten ska effektiviseras då konkurrens genomförs och att affärsverken sköts mer effektivt om de bolagiseras. För det andra kommer EG/EU med i bilden, avreglering är ett led i harmoniseringen med den inre marknaden. Detta sker alltså innan Sverige ens är medlemmar i EU.

Det ska också sägas att avregleringen inte nödvändigtvis leder till mindre regleringar. Snarare tvärtom då staten ofta sett sig angelägen om att införa bestämmelser för hur verksamheten ska ske i de företag som verkar på en marknad som öppnats upp för konkurrens.

Elmarknaden

1991 beslutade riksdagen att affärsverket Statens vattenfallsverk skulle bolagiseras och bli Vattenfall AB. I proposition 1990/91:87 motiveras reformen dels med att elmarknaden blir effektivare. Det hänvisas både till styrningen av företaget och framför allt till att kapitalförvaltningen är bättre i ett aktiebolag än i ett affärsverk.

Ett annat motiv till bolagiseringen är ett svenskt medlemskap i EU. Det innebär att konsumenterna inte ska behöva söka sig till svenska kraftföretag utan kunna köpa el direkt från utlandet. Vattenfall som bolag skulle också kunna vara en aktör på den internationella marknaden.

När den borgerliga regeringen tillträdde lades en ny proposition som syftade till öppna upp delar av elmarknaden för konkurrens. Målet var att:

”...genom ökad konkurrens nå ett än mer rationellt utnyttjande av produktions- och distributionsresurserna och tillförsäkra kunderna flexibla leveransvillkor lägsta möjliga priser.”⁷

Regeringen ansåg att marknaden och dess mekanismer ”i stor utsträckning var satta ur spel” Detta för att marknaden dominerades av ett fåtal aktörer och var uppdelad geografiskt. Dessutom var valfriheten begränsad då konsumenten oftast var hänvisade till endast en leverantör, den som stod för ledningen.

I stället skulle både kunderna och företagen kunna välja vilka de skulle handla med. För företagen skulle de även öppnas upp så att de kunde köpa el från utlandet. Konkurrensen skulle leda till att även produktionen blev effektivare.

Proposition 1993/94:162 Handel med el i konkurrens gick igenom i riksdagen i maj 1994. Den innebar att en avreglering skulle genomföras 1 januari 1995. Enligt propositionen ska försäljning och produktion av el vara konkurrensumsatt, men själva överföringen av elen, nätdelen, ansågs vara ett naturligt monopol.

Utöver avregleringen planeras också en elbörs som syftar till att göra elmarknaden mer transparent när det gäller priser och information. På så vis blir elmarknaden mer effektiv.

---

⁷ Prop. 1991/92:133 om en elmarknad med konkurrens

Avregleringen genomfördes dock inte vid den tidpunkt som det var tänkt, 1 januari 1995. Då den socialdemokratiska regeringen tillträdde lades en ny proposition⁸ där avregleringen skulle skjutas upp. Detta för att Energikommissionen skulle kunna göra en konsekvensbeskrivning av avregleringen. I stället infördes den nya energipolitiken ett år senare än det var tänkt, 1 januari 1996, och med vissa ändringar jämfört med de borgerligas lagförslag. I princip är det dock inga större skillnader mellan det ursprungliga förslaget och den proposition som socialdemokraterna senare lade, *proposition 1994/95:222 Ny ellagstiftning*. Det handlar till exempel om mer övervakning av marknaden och mer nordiskt samarbete (Nord Pool bland annat).

Åren efter avregleringen införs ett par lagar, dock utan några omvälvande förändringar. Den nya ellagen⁹ som infördes innebar inte mycket mer än att man skrev om den gamla lagen från 1902 och gjorde språket mer modernt. Lagen hade tidigare reviderats i och med avregleringen. Inte heller genomförandet av EU:s direktiv för elmarknaden, Elmarknadsdirektivet (96/92/EG)¹⁰, medförde några större förändringar. Syftet med direktivet var att elmarknaden skulle gälla under EU:s inre marknad, men som nämnts ovan var internationalisering och EU-medlemskap ett av motiven vid reformeringen av den svenska elmarknaden och lagstiftningen var i stort sett redan anpassad.

På senare år har en del lagar genomförts vars syfte främst riktar in sig på andra energifrågor, till exempel förnyelsebara energikällor och differentierad energiskatt (utifrån var i landet man bor). Några större förändringar i elmarknadens funktionssätt har det inte inneburit.

Postmarknaden

CityMail började sin verksamhet 1991. Det fanns då ingen lag som uttryckligen förbjöd konkurrens på postmarknaden för brev, men det startades ändå en utredning om företaget bröt mot monopol. Frågan om Postverkets monopol och funktioner hade fått mer utrymme i början av 90-talet, dels genom olika utredningar, men framför allt genom en promemoria från Kommunikationsdepartementet.¹¹

I *proposition 1990/91:87* flaggade regeringen för att en översyn av postverksamheten skulle ske. Bland annat var frågorna om internationalisering och bolagisering av intresse för framtiden. Den borgerliga regeringen tog upp liknande frågeställningar i budgetpropositionen för 1992¹². 1992 lades också *proposition (1992/93:132) om vissa frågor inom Kommunikationsdepartementets område* fram. I propositionen föreslogs det att postmonopolet skulle avskaffas 1 januari 1993. Anledningen till att monopolet avskaffades var att regeringen tidigare argumenterat för konkurrens, och ett bibehållande av ett postmonopol skulle då ge dubbla signaler.

1993 lämnade regeringen en proposition¹³ som byggde på den utredning¹⁴ som tillsattes för att se över postlagen och Postverket. Där föreslog att Postverket skulle ombildas till Posten AB,

---

⁸ Prop. 1994/95:84 Vissa ändringar i ellagen, m.m.

⁹ SFS 1997:857 Ellag

¹⁰ Se också proposition 1997/98:159 Genomförande av Europaparlamentets och rådets direktiv om gemensamma regler för den inre marknaden för el, m.m.

¹¹ Ds 1991:44 Postens konkurrensförutsättningar

¹² Prop. 1991/92:100 Budgetproposition

¹³ Proposition 1993/94:38 Postlag och en förändrad verksamhetsform för Postverket mm

något som genomfördes 1 mars 1994. Postlagen ställde upp olika mål för postverksamheten i Sverige när det gällde spridning, verksamheten ska vara rikstäckande, och priser.

Anledningen till att Postverket bolagiserades var att ett aktiebolag var bättre lämpat för att kunna möta verksamhetens utmaningar. På så sätt skulle den kunna agera som konkurrenterna i och med att monopolet hade avskaffats. För att de politiska målen i postlagen skulle uppfyllas så ingicks ett avtal mellan staten och Posten AB.

Utöver detta inrättades en statlig myndighet, Post- och Telestyrelsen, som bland annat skulle övervaka postmarknaden. Den skulle även överta några av de funktioner som Postverket tidigare haft.

Efter detta har postlagen ändrats vid tre tillfällen¹⁵. Vid första ändringen vidgades innebörden av ”grundläggande postservice” så att det var mer i linje med Posten AB:s verksamhet. Posten hade inte begränsat sig till de åtaganden de hade enligt avtalet, för att inte Posten skulle dra ner på verksamheten om en konkurrenssituation uppstod valde regeringen att ändra på bestämmelserna.

De övriga ändringarna har inte medfört några egentliga förändringar för postmarknadens struktur. Det handlar bland annat om ett förtydligande av innebörden av grundläggande postservice. Dessutom anpassades lagstiftningen till ett direktiv från EU¹⁶. Propositionen om den postala infrastrukturen behandlade frågor om postnummersystemet och postboxar, syftet var att göra systemet konkurrensneutralt.

Telemarknaden

Avregleringen på telemarknaden började i princip redan 1980 då konsumenterna fick tillstånd att använda telefonsvarare och faxar från andra leverantörer än Televerket. I mitten av 80-talet genomfördes en liknande reform när det gällde telefoner och i slutet av 80-talet avskaffades anslutningsmonopolet för företagsväxlar.

Någon lag om monopol på telemarknaden utöver anslutningsmonopolen fanns inte. Men Televerket kunde själva bestämma vilka som skulle få tillgång till telenätet, alternativet för potentiella konkurrenter var att bygga ett eget telenät.

Samtidigt som anslutningsmonopolet avskaffades beslutades det om en ny telepolitik¹⁷. Ledorden var tillgänglighet, service och effektivitet. Målen var bland annat att medborgarna skulle ha god tillgång till telefonitjänster och telesystemet skulle bidra till effektivt resursutnyttjande. Därutöver fanns det ett socialt mål som sade att alla skulle ha råd med att utnyttja telesystemet.

I likhet med reformer på andra områden innebar det att affärsverket, i det här fallet Televerket, framtogs myndighetsfunktioner som den haft på teleområdet och i stället gavs mer frihet att

---

¹⁴ SOU 1993:9 Postlag

¹⁵ Prop. 1995/96:218 Ändringar i postlagen, prop. 1997/98:127 Statens ansvar på postområdet och prop. 1998/99:95 Postal infrastruktur

¹⁶ Europaparlamentets och rådets direktiv 97/67/EG av den 15 december 1997 om gemensamma regler för utvecklingen av gemenskapens inre marknad för posttjänster och för förbättring av kvaliteten på tjänsterna.

¹⁷ Prop. 1987/88:118 Beslut om telepolitiken

agera självständigt på marknaden. Samtidigt inrättades en ny myndighet, Telestyrelsen, som tog över utfärdandet av föreskrifter och kontroll av utrustning.

Den nya telelagen infördes 1 juli 1993. Den medförde att de mål som ställts upp några år tidigare skrevs in i lagen. Skillnaden var att telelagen hade ett bredare fält, det gällde inte bara telefonitjänster utan även andra former av telekommunikation (t.ex. data). Efter det att telemarknaden öppnats upp för konkurrens ansågs det finnas ett behov av en lag som reglerade marknaden. Dessutom var det nödvändigt med lagstiftning i och med ett svenskt medlemskap i EU.

Samtidigt bolagiserades Televerket och blev Telia AB. Motiven till detta var att ett aktiebolag var bättre lämpat än ett affärsverk att verka på en marknad kännetecknad av konkurrens. I likhet med bolagiseringen av Postverket så upprättades ett avtal mellan staten och Telia som skulle se till så att de telelagens målsättningar uppfylldes.

Efter detta har telelagen reviderats vid några tillfällen. 1997¹⁸ fattades beslut om att målen för telepolitiken skulle ligga fast, däremot förtydligades målen för att underlätta uppföljning. Dessutom hade EG i början av 90-talet infört ett direktiv om harmoniserade telemarknader, ett direktiv som skulle vara infört senast 1998 och som reglerades i telelagen vid samma tillfälle. Ytterligare en förändring var att konkurrensen skulle gynnas av att PTS fick ökade befogenheter när det gäller samtrafiken. Tidigare hade parterna, Telia som ägde nätet och de företag som ville utnyttja det, kunnat förhandla. Men några egentliga befogenheter hade inte PTS, något som nu förändrades.

Andra förändringar som genomförts är nummerportabilitet¹⁹, det vill säga att man ska kunna behålla sitt gamla telefonnummer även om man byter teleoperatör. Prop. 1997/98 föreslog också en bestämmelse om förval, vilket betyder att abonnenten automatiskt ska kopplas via den operatör som han eller hon valt. Bägge dessa reformer hade sin grund i ett direktiv från EU²⁰.

2003 avskaffades telelagen, och i stället infördes lag (2003:389) om elektronisk kommunikation. Enligt propositionen²¹ syftar den nya lagen till att göra regleringen av telemarknaden mer flexibel. Detta genom att riksdagen fattar mer övergripande beslut om lagstiftning, sedan får i stället Post- och Telestyrelsen stå för detaljregleringen inom de olika områdena.

Järnvägsmarknaden

Avregleringen av järnvägsmarknaden påbörjades i och med det transportpolitiska beslutet 1988.²² Det var då Banverket inrättades, en myndighet som tog över infrastrukturen från Statens Järnvägar. SJ skulle i framtiden endast stå för själva trafikdelen av järnvägsmarknaden. Dessutom gjordes det en uppdelning mellan de sträckor som var kommersiellt lönsamma och

---

¹⁸ Prop. 1996/97:61 översyn av telelagen

¹⁹ Prop. 1997/98:126 Nummerfrågor och prop. 2000/01:74 Ändringar i telelagen (1993:597) avseende nummerportabilitet

²⁰ Europaparlamentets och rådets direktiv 97/33/EG av den 30 juni 1997 om samtrafik inom telekommunikation i syfte att säkerställa samhällsomfattande tjänster och samverkan genom tillämpning av principerna om tillhandahållande av öppna nät

²¹ Prop. 2002/03:110 Lag om elektronisk kommunikation, m.m.

²² Prop. 1987/88:50 om trafikpolitiken inför 1990-talet

övriga sträckor. Om en sträcka inte var lönsam men ändå kunde motiveras av samhällsekonomiska skäl så skulle staten täcka kostnaderna.

Samtidigt fattades ett beslut om att dela upp järnvägsnätet i stamnät och länsjärnvägar. SJ fick ensamrätt när det gäller att trafikera stamnätet, medan trafiken på länsjärnvägarna skulle delegeras genom upphandling från trafikhuvudmännen i respektive län. I praktiken blev det så att SJ stod för nästan all trafik, det då nystartade tågbolaget BK Tåg fick 1990 tillstånd att trafikera vissa linjer i Småland och ett par år senare tog LKAB över godstrafiken på Malmbanan.

De mål för trafikpolitiken som anges i *prop. 1987/88:50* är samma målsättningar som finns inom andra områden; tillgänglighet, effektivitet, säkerhet, miljö och regional balans. Det talas om en effektiv konkurrens och, specifikt om järnvägstrafiken, att den ska spela ”en viktig roll som ett konkurrenskraftigt, miljövänligt och energisnålt transportmedel.” Men det står inte uttryckligen att järnvägsmarknaden ska öppnas upp för konkurrens, konkurrensen gäller gentemot andra transportslag även om det också talas om att de olika transportmedlen ska komplettera varandra.

Nästa steg i avregleringen kom i och med budgetpropositionen för 1991 där det talades om att ge SJ en möjlighet att vara verksamma även inom andra transportområden och på så vis erbjuda en helhetslösning. Men för att inte SJ skulle bli för dominant skulle även andra transportföretag ges samma möjlighet.²³

Som ett led i detta låter regeringen utreda frågan om SJ ska fortsätta ha ensamrätt på stamnätet och om det är lämpligt med en bolagisering.

Den borgerliga regeringen föregick denna utredning och lade en proposition²⁴ om att trafiken på länsjärnvägarna skulle upphandlas i konkurrens. En sådan upphandling genomfördes första gången 1992 inför åren 1993 och 1994. Utredningen²⁵ ledde fram till proposition *1993/94:166 Avreglering av järnvägstrafiken och riktlinjer m.m. för SJ:s verksamhet under åren 1994-1996*. Propositionen föreslår dels att stamnätet öppnas upp för konkurrens den 1 januari 1995 och att de ensamrätter som SJ och trafikhuvudmännen innehade skulle avskaffas. Angående bolagiseringen av SJ skulle den skjutas på framtiden då företagets ekonomi var alltför svag.

När den socialdemokratiska regeringen kom till makten hösten 1994 lämnade de in en proposition²⁶ om att skjuta upp avregleringen. De tyckte att det saknades en analys av vilka effekter en total avreglering skulle få. I stället lämnade de ett år senare en ny proposition²⁷ SJ även i fortsättningen skulle få ensamrätt på stamnätet i den interregionala trafiken men där trafikhuvudmännen kunde få tillgång till stamnätet inom respektive län (och angränsande län). Anledningen till detta var att en ökad konkurrens kunde motverka de mål som ställts upp i trafikpolitiken om någon valde att avveckla en olönsam sträcka. Däremot skulle godstrafiken öppnas upp för konkurrens genom att tillåta de företag som klarade av statens krav att bedriva godstrafik. Det var också i linje med EU-direktivet *Rådets direktiv 91/440/EEG av den 29 juli 1991 om utvecklingen av gemenskapens järnvägar* där de som är från EES-länderna och som uppfyller kraven skulle få trafikeringsrätt för godstrafik på den svenska järnvägen.

---

²³ Prop. 1990/91:100 Budgetpropositionen

²⁴ Prop. 1991/92:130: om ökad konkurrens inom den kollektiva persontrafiken

²⁵ SOU 1993:013 Ökad konkurrens på järnvägen

²⁶ Prop 1994/95:72 Omprövning av beslutet om avreglering av järnvägstrafiken

²⁷ Prop. 1995/96:92 Nya förutsättningar för järnvägstrafiken

1999 inrättades en ny myndighet, Rikstrafiken, som skulle stå för upphandlingen av den interregionala trafik som inte var kommersiellt lönsam. Myndigheten skulle inte endast se till järnvägstrafiken utan även ta hänsyn till andra transportslag.²⁸ En av de första sträckorna som Rikstrafiken handlade upp var sträckan mellan Göteborg och Malmö, en upphandling som vanns av ett företaget Sydvästen (med ursprung i de tre tågoperatörerna Go Ahead Group, BK Tåg och Via GTI).²⁹

Samma år avskaffas också skadlighetsprövningen när det gäller den långväga busstrafiken. Från början hade bussbolagen varit tvungna att visa att SJ:s verksamhet inte skadades av en viss busslinje, den lagstiftningen luckrades upp kontinuerligt under 90-talet för att till sist avskaffas. På så vis fick SJ mer konkurrens även från alternativa transportmedel.³⁰

För sex år sedan beslutade riksdagen att SJ skulle bolagiseras.³¹ Även vid denna bolagisering var anledningen att SJ på så sätt skulle kunna möta konkurrensen på ett effektivt sätt, ett affärsverk ansågs vara alltför trögrörligt.

Genom en bolagisering som ger en enhetlig juridisk struktur för all verksamhet i koncernen underlättas bl.a. effektivisering och rationalisering av SJ:s verksamhet. Bolagiseringen innebär vidare en anpassning till den fortgående internationaliseringen inom transportmarknaden. För att SJ skall kunna delta i denna utveckling och kunna ta tillvara nya affärsmöjligheter såväl i Sverige som utomlands krävs en verksamhetsform som möjliggör deltagande i olika former av samverkan, t.ex. gemensamma utvecklingsbolag. Såväl ledning och styrelse för SJ som de fackföreningar som är verksamma inom SJ har i kontakter med regeringen framfört att SJ bör bolagiseras, för att därmed ge SJ samma möjligheter att agera som övriga aktörer på marknaden.

När bolagiseringen genomfördes 1 januari 2001 delades affärsverket SJ upp i SJ AB, Swedcarrier AB och Green Cargo AB. SJ står för persontrafiken, Swedcarrier sysslar med infrastruktur och underhåll och Green Cargos verksamhet är godstrafik.

Järnvägsutredningen som tillsattes 2001 och som kom med sitt huvudbetänkande hösten 2003 ansåg att SJ:s ensamrätt till de lönsamma sträckorna borde avskaffas. I stället skulle ett system med tillståndsprövning införas. Enligt utredaren fanns det ingen anledning att bibehålla SJ:s monopol då "[...]dagens modell inte tycks ge tillräckliga garantier för att ta tillvara resenärernas eller medborgarnas intresse[...]"³² Någon sådan reform har hittills inte genomförts då regeringen ansåg att frågan behövde utredas vidare.³³ Men det ska noteras att EU:s transportråd för några månader sedan enades om att marknaden för internationell persontrafik skulle öppnas upp 2010, det förslaget kan möjligtvis påverka SJ:s monopol.³⁴

Taximarknaden

---

²⁸ Prop. 1997/98:56 Transportpolitik för en hållbar utveckling

²⁹ Däremot fick företaget direkt problem då upphandlingen endast gällde ett år och att det ganska snart stod klart att någon mer upphandling inte skulle ske. I stället skulle SJ stå för trafiken.

<http://www.rikstrafiken.se/default2.asp?sprak=1053&id=33&topp=1>

³⁰ Prop. 1997/98:56 Transportpolitik för en hållbar utveckling

³¹ Prop. 1999/2000:78 Ändrad verksamhetsform för SJ m.m.

³² SOU 2003:14 Järnväg för resenärer och gods

³³ TT, Regeringens utredare: Slopa SJ:s monopol. 20031125

³⁴ Järnvägsstyrelsen: EU:s tredje järnvägspaket, http://www.jvs.se/eusjvgspaket_3.htm

De första stegen mot en avreglering av taximarknaden togs i en proposition från 1986 som egentligen handlade om den yrkesmässiga godstrafiken men som även behandlade taxifrågor.³⁵ Regeringen såg taxiverksamheten som betydelsefull när det gällde att uppfylla målen i den mer allmänna trafikpolitiken. För att främja taxinäringen skulle den konkurrensutsättas och bli mindre reglerad.

Detta följdes upp med två propositioner³⁶ där regeringen i den trafikpolitiska propositionen satte upp mål för trafikpolitiken. Taxiverksamhet skulle där bli ett komplement till kollektivtrafiken och bidra till att öka tillgängligheten. Enligt regeringen kunde regleringen i sig ha haft effekten att taxinäringen var ineffektiv och att det fanns brister i kundservicen. I stället skulle en rad regler som var ålagda taxinäringen avskaffas, bland annat prisregleringen och trafikeringsplikten. För att motverka oseriösa aktörer på taximarknaden skulle det införas en lämplighetsprövning, dessutom skulle myndigheterna ställa krav på viss utrustning (t.ex. taxameter). Taxinäringen avreglerades 1 juli 1990.

När den borgerliga regeringen kom till makten ökades kraven på taxinäringen.³⁷ Även om avregleringen hade haft positiva effekter så fanns det vissa åtgärder som behövde göras. Från första början handlade det om förbättrad prisinformation och säkerställande att det inte fiffledes med taxametern. I slutet av mandatperioden beslutades det om att införa ytterligare regler; dels skulle länsstyrelsen ansvara för tillsynen av taxinäringen och dels infördes en taxiförarlegitimation som endast utfärdades till dem som hade körkort, kunde yrket och lydte lagen.³⁸

1998 reviderades bestämmelserna igen. Bland annat höjdes minimiåldern för taxiförarlegitimation från 19 till 21 år, länsstyrelsen fick viss möjlighet att införa föreskrifter och straffet för ”olaga yrkesmässig trafik” höjdes.³⁹

Inrikesflyget

Regering beslutade 1990 om att genomföra en partiell avreglering av inrikesflyget. Frågan hade utretts⁴⁰ och togs upp i *proposition 1990/91:87 om näringspolitik för tillväxt*. Målen med avregleringen var i huvudsak två, dels att effektivisera inrikesflyget och dels att harmonisera lagstiftningen med EG-ländernas. Begränsningen i sammanhanget var den trafikpolitik som slagits fast i slutet av 80-talet⁴¹, i övrigt fanns det ingen särskild anledning till att inte inrikesflyget i likhet med andra transportslag skulle avregleras. Att avregleringen endast blev partiell berodde på den kapacitetsbrist som fanns på Arlanda.

Den 1 januari 1992 fick SAS och Linjeflyg tillstånd att trafikera de viktigaste linjerna. De andra företagen fick trafikera de linjer som SAS och Linjeflyg inte trafikera, vilket också gjorde så att den dominerande ställning som de hade upphörde på helt nya flyglinjer.

Denna partiella avreglering blev däremot inte långvarig eftersom den borgerliga regeringen ganska så snart ville ha en nära nog fullständig avreglering (vissa undantag kunde komma i

---

³⁵ Prop. 1986/87:5 om vissa yrkestrafikfrågor

³⁶ Prop. 1987/88:50 och proposition (1987/88:78) om avreglering av yrkestrafiken.

³⁷ Prop. 1992/93:106 om åtgärder rörande taxitrafiken

³⁸ Prop. 1993/94:168 En ökad tillsyn av den yrkesmässiga trafiken

³⁹ Prop. 1997/98:63 En reformerad yrkestrafiklagstiftning

⁴⁰ SOU 1990:58 Konkurrens i inrikesflyget

⁴¹ Prop. 1987/88:50.

fråga, om det fanns regionalpolitiska skäl). I budgetpropositionen 1992⁴² förklarade de att flygmarknaden skulle avregleras och på så vis öka konkurrensen och sänka biljettpriserna. Den företrädesrätt som Linjeflyg och SAS innehaft avskaffades 1 juli 1992 (då hade konkurrensen mellan Linjeflyg och SAS hämmats av att SAS köpt en del av Linjeflyg).

1993 infördes EG-bestämmelser på luftfartsområdet som även påverkade Sverige i egenskap av EES-land.⁴³ Det medförde i princip inga större förändringar mer än att etableringsrätten förenklades. Däremot påverkade det möjligheten att i Sverige göra stora förändringar inom luftfartsområdet. Av den anledningen har det inte hänt så mycket inom marknaden för inrikesflyg de senaste tio åren.

Ändrade mandatperioder och personvalsreformen

I Grundlagsberedningen 1967⁴⁴ föreslogs det att mandatperioden (även kallat valperioden) skulle ändras från fyra år till tre år, detta för att det ansågs vara för lång tid mellan valen vid fyraåriga mandatperioder. I propositionen⁴⁵ gick man på samma linje och från och med valet 1970 var mandatperioden tre år.

Men den reformen ifrågasattes senare, inte minst i utredningen Folkstyrelsens framtid.⁴⁶ Enligt utredarna, med hänvisning till statsvetaren Olof Ruin⁴⁷, hade den treåriga mandatperioden ”fört in en ryckighet och hetsighet i det politiska arbetet”. Bland annat försvåras budgetarbetet, utredningsväsendet får arbeta snabbare om stora reformer ska genomföras inom mandatperioden och långsiktigheten blir lidande.

Utredningen föreslog att mandatperioden utökades till fyra år. Lika väl som en kort period har negativa effekter så kan en för lång period också ha det, utredningen nämner specifikt att intresset för politiken kan avta om mandatperioden är för lång. Fyra år ansågs då vara en lämplig avvägning.

Den borgerliga regeringen tog upp frågan i en proposition 1993.⁴⁸ Med utgångspunkt i folkstyrelseutredningen och en blocköverskridande partiöverläggning lades ett förslag om att förlänga mandatperioden till fyra år, med början 1995. Enligt propositionen hade överläggningar skett tidigare men något förslag hade inte lagts då partierna inte kunde komma överens i frågan om skilda valdagar för riksdags-, landstings- och kommunalvalet. Propositionen röstades igenom i riksdagen, första gången i maj 1994 och andra gången i november samma år.

---

⁴² Prop. 1991/92:100

⁴³ Rådets förordning (EEG) nr 2407/92 av den 23 juli 1992 om utfärdande av tillstånd för lufttrafikföretag, Rådets förordning (EEG) nr 2408/92 av den 23 juli 1992 om EG-lufttrafikföretags tillträde till flyglinjer inom gemenskapen och

Rådets förordning (EEG) nr 2409/92 av den 23 juli 1992 om biljettpriser och tariffer för lufttrafik

⁴⁴ SOU 1967:26 Partiell författningsreform

⁴⁵ Prop. 1968:27 Författningsreform

⁴⁶ SOU 1987:6 Folkstyrelsens framtid

⁴⁷ Det framgår inte av utredningen då artikelns titel, Makten från folket, endast nämns i texten och då utan tydlig källhänvisning. Men jag gissar att Ruins uppsats finns med i boken *Makten från folket: 12 uppsatser om folkstyrelsen*.

⁴⁸ 1993/94:115 Valperiodens längd och vissa andra grundlagsfrågor

Ytterligare en fråga som togs upp i Folkstyrelseutredningen var en förstärkning av personvalsmomentet i valsystemet. Frågan hade varit uppe i en utredning redan 1977⁴⁹ där det föreslogs en kombination mellan parti- och personval, men det resulterade inte i någon lagstiftning. Även Folkstyrelseutredningen föreslog ett införande av personval som byggde på att väljaren skulle fylla i ett nummer utifrån namnen på listan om man inte ville rösta på den som stod först på listan. Men inte heller det förslaget ledde till någon lagstiftning.

I stället tillsattes 1991 en särskild utredning gällande möjligheten att införa ett personvalsystem. Av direktivet⁵⁰ framgår det att syftet med en personvalsreform skulle vara att öka möjligheten för väljarna att påverka vilka personer som väljs. Den möjligheten fanns redan i princip i och med den fria nomineringsrätten, men i praktiken var det partiets uppställda listor som gällde. Dessutom var den fria nomineringsrätten inte oproblematisk i sig, enligt direktivet hade ett skånskt parti i valet 1991 använt sig av moderaternas och socialdemokraternas listor genom att sätta in sina egna kandidater.

Det förslag som utredningen lämnar, kallat modifierad dansk modell, sammanfaller i all väsentlighet med den modell som vi har idag. Partierna gör liksom tidigare upp en lista där kandidaterna rangordnats. I valet sätter väljarna ett kryss för en av kandidaterna på listan, om väljaren så vill. Anledningen till att man bara får sätta ett kryss är för att underlätta sammanräkningen.

Den kandidat som får flest personröster väljs först, den som får näst flest personröster kommer därefter, och så vidare. Men det förutsätter att de klarat spärren på åtta procent (i landstings- och kommunalvalet fem procent) av partiets röster. I övrigt följs listans turordning.

Ett försök genomfördes i en del kommuner 1994⁵¹, men beslut om grundlagsändring fattades redan 1994.⁵² Riksdagen beslutade 1995 om att valet till Europaparlamentet samma år skulle följa den nya ordningen med personval.⁵³ Därefter gjordes en utvärdering⁵⁴ av försöket i kommunerna och valet till Europaparlamentet som resulterade i en proposition⁵⁵ från regeringen där det föreslogs förändringar, mest av valteknisk natur. Bland annat skulle missbruket av den fria nomineringsrätten rättas till genom att de partier som är registrerade får anmäla alla namnen på listan. Tidigare hade endast första namnet på listan anmälts.

En utvärdering av personvalet gjordes även efter valet 1998, det visade sig att andelen som satte ett kryss låg nära den andel som förutspåddes i personvalsutredningen.⁵⁶

---

⁴⁹ SOU 1977:94 Personval och valkretsindelning

⁵⁰ Dir. 1991:121 Ökat inslag av personval m.m.

⁵¹ Prop. 1993/94:129, Försök i vissa kommuner där väljarna skall kunna avge särskildpersonröst. I propositionen föreslås att försök skulle ske i Helsingborg, Linköping, Solna, Vaggeryd, Vänersborg, Östersund och Övertorneå.

⁵² Samma proposition som för förlängd mandatperiod, 1993/94:115 Valperiodens längd och vissa andra grundlagsfrågor

⁵³ Prop. 1994/95:154 Val till Europaparlamentet

⁵⁴ SOU 1996:66 Utvärderat personval

⁵⁵ Prop. 1996/97:70 Ny vallag

⁵⁶ SOU 1999:136 Personval 1998 En utvärdering av personvalsreformen. Se också SOU 1999:92 Premiär för personval

Avregleringen av kreditmarknaden⁵⁷

1974 instiftades lagen om kreditpolitiska medel.⁵⁸ Det var en så kallad fullmaktslag som gav regeringen befogenhet att ge Riksbanken tillstånd att använda kreditpolitiska medel. De medel Riksbanken kunde använda var likviditetskrav, kassakrav, utlåningsreglering, emissionskontroll, allmän placeringsplikt, särskild placeringsplikt och räntereglering och stipuleras i lagens första paragraf.

1980 tillsattes en utredning som skulle studera kreditpolitiken och komma med förslag om förändringar.⁵⁹ Den drog slutsatsen att regleringar är verkningsfulla på kort sikt, men att de på längre sikt inte ger de resultat man önskar. Därför ansåg utredarna att det behövdes en kreditpolitik som använder sig av ”marknadskonforma medel”. Men en viss kreditpolitisk lagstiftning skulle ändå finnas kvar, då det kunde behövas i ”akuta krissituationer”. Dessutom ansåg de inte att en hel avreglering var realistisk i övrigt.

När utredningen var färdig 1982 var det återigen en socialdemokratisk regering. En regering som till en början inte var intresserad av någon avreglering av kreditmarknaden. Men samtidigt var Riksbanken den viktigaste aktören då kontinuerligt sökte förlängt mandat att använda sig av kreditpolitiska medel, de ”synnerliga skäl” som angavs i lagen var det normala tillståndet. Och riksbanksfullmäktige tog redan innan den kreditpolitiska utredningen var färdig beslutet att inte använda sig av likviditetskrav⁶⁰, ett förslag som fanns med i utredningen. Ett skäl till att avskaffa likviditetskravet var att det inte var tillräckligt effektivt när det gällde att styra kreditvolymen. Kravet återinfördes dock i början av 1983, för att återigen försvinna i september samma år.

Från början var tanken med likviditetskrav att bankerna inte skulle drabbas av likviditetskriser. Men under 70-talet var det också ett medel att tillgodose statens upplåning som då ökade kraftigt. Det var ingen oproblematisk lösning då stats- och bostadsobligationer ingick i bankernas likvida medel, det innebar att penningmängden ökade och därmed också inflationen. I stället introducerades framgångsrikt statsskuldväxlar i syfte att finansiera statsskulden, detta gjorde att likviditetskravet kunde avskaffas.⁶¹

I stället för likviditetskravet så inrättades också ett utlåningstak för att se till så att krediterna inte expanderade. Det innebar att riksbanksfullmäktige beslutade om hur mycket bankerna fick öka sin utlåning jämfört med året innan. Om taket överskreds påfördes en straffränta och om det överskreds alltför mycket kunde bankernas upplåning i Riksbanken begränsas.

1983 infördes riksobligationer, en obligation med en högre ränta än den som statsobligationen hade. Detta gillades inte av försäkringsbranschen som tillsammans med AP-fonden hade en placeringsplikt när det gäller statsobligationer. I stället skrevs föreskrifterna om så att de endast behövde köpa statsobligationerna, inte inneha dem, och på så kunde de sälja vidare obligationerna.

---

⁵⁷ Eftersom den viktigaste aktören i den här frågan är Riksbanken och inte riksdagen/regeringen så jag har i stort förlitat mig på Torsten Svenssons ESO-rapport *Novemberrevolutionen - Om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985* (Ds 1996:37). Om inget annat anges så är det källan.

⁵⁸ SFS 1974:922 Lag om kreditpolitiska medel

⁵⁹ SOU 1982:52 En effektivare kreditpolitik

⁶⁰ I sammanhanget betydde det att ett bankinstituts likvida medel, inkl. stats- och bostadsobligationer, skulle motsvara hälften av bankens förbindelser.

⁶¹ Larsson, Mats, *Aktörer, Marknader och regleringar – Sveriges finansiella system under 1900-talet, 1993*, Uppsala. Sid. 29, 42.

Denna gradvisa liberalisering av kreditmarknaden fortsatte. Hösten 1984 lade regeringen en ekonomisk-politisk proposition⁶² där de ansåg att det fanns ett behov att kunna placera statspapper även utanför banksektorn. Detta för att hålla tillbaka penningmängden och inflationen. Men en sådan reform skulle förmodligen kräva att en mer marknadsmässig penningpolitik, och finansminister Kjell-Olof Feldt verkade inte backa för det.

1985 ändrades kreditpolitiken vid två tillfällen. Först i maj då utlåningstaket sänktes så att bankutlåningen endast fick öka med 2 procent jämfört med innan. Dessutom togs ränteregleringen bort. Denna reglering hade två år tidigare ändrats till att vara en rekommendation, men nu togs den bort helt. Handels- och bytesbalansen hade försämrats i början av 1985 så att valutautflödet blev kraftigt. Därför höjdes diskontot och straffranta samtidigt som rekommendationen gällande bankranta avskaffades. Riksbanken ansåg att upplåningen från utlandet och budgetunderskottet hade ökat risken för destabiliserande valutautflöden då det resulterat i stora och lättörliga finansiella tillgångar.

Ett halvår senare, i november⁶³, togs utlåningstaket bort helt och hållet. I gengäld ersattes Riksbankens straffränta med en räntetrappa. Dessutom höjdes bankernas kassakrav från 1 procent till 3 procent för att dämpa kreditexpansionen.

Bägge förändringarna hade väckts hos Riksbanken i slutet av 1984, därefter hade Riksbanken på våren 1985 tillsatt en intern arbetsgrupp för att studera kredit- och valutapolitiken med ett klart syfte att se om det gick att avreglera kreditmarknaden.

De motiv som angavs för avreglering när beslutet fattades var i huvudsak tre. För det första så hade behovet av utlåningsregler minskat. Statsskuldväxlarna och de finansiella marknader som skapats när likviditetskravet togs bort och placeringsplikten luckrats upp gjorde att regleringarna inte var lika nödvändiga längre. För det andra hade reglerna ändå tappat i effektivitet. Den mängd statspapper som fanns, och som ökade i takt med statens upplåning, gjorde att det fanns behov av en värdepappershandel. Och en sådan kan inte styras av de medel som Riksbanken hade till buds. För det tredje hade regleringen gett upphov till en grå marknad som skapade snedvridningar på kreditmarknaden. Bland annat vissa storföretag erbjöd krediter vilket gjorde att låntagarna kunde få krediter ändå. Det innebar att de företag som hade kontakter hade lättare att få krediter än andra, vilket är en ojämlig situation.

Ett mer internt argument var att de mål som Riksbanken skulle uppfylla var motstridiga. Bland annat skulle inte näringslivets investeringar skulle hämmas, samtidigt som kreditgivningen inte fick expanderas alltför mycket.

Man kan knappast dra en rak linje mellan den reglerade kreditmarknaden i början på 80-talet och den avreglerade fem år senare. Den borgerliga regeringen ökade regleringarna samtidigt som de introducerade statsskuldväxlarna och lät utreda en åtminstone partiell avreglering av kreditmarknaden. Den socialdemokratiska regeringen började som motståndare till avreglering men lutade mer och mer över åt andra sidan. Samtidigt som Moderaterna när de satt i opposition ville ha en mer fullständig avreglering. Och gradvis skedde under 80-talets första hälft en liberalisering av kreditmarknaden, även om det ibland togs steg tillbaka.

---

⁶² Prop. 1984/85:40 Riktlinjer för den ekonomiska politiken på medellång sikt

⁶³ Och därav den s.k. Novemberrevolutionen

Kort om valutamarknaden

1985 kom den utredning som regeringen tillsatt 1977 och som skulle behandla valutaregleringen. Redan 1980 kom ett delbetänkande där en rad expertrapporter presenterades, och experterna var eniga om att valutaregleringen inte var effektiv.

Slutbetänkandet ansåg att valutaregleringen skulle liberaliseras. Men utredarna var inte eniga om i vilken utsträckning och när det skulle ske. De borgerliga ansåg att den skulle avskaffas och att det skulle ske omedelbart. Majoriteten däremot hade uppfattningen att valutaregleringen fortfarande hade en viss roll att spela i stabiliseringspolitiken. Resultatet blev att utredningen förordade en kompromiss där valutaregleringen gradvis skulle avskaffas, och det var Riksbanken som skulle tillse att så skedde. När avregleringen var genomförd 1989 avskaffade riksdagen valutlagen som sade att endast Riksbanken fick handla med utländsk valuta.⁶⁴

Den nya budgetprocessen

1997 infördes två förändringar när det gäller budgetprocessen för statsbudget. Dels den så kallade rambeslutsmodellen och dels infördes ett utgiftstak.

I samband med den ekonomiska krisen i början av 90-talet konstaterade två utredningar, en ESO-rapport⁶⁵ och den så kallade Lindbeckkommissionen⁶⁶, att det behövde göras förändringar i den statliga budgetprocessen. Samtidigt gjordes i riksdagen en översyn av budgetprocessen och resultatet presenterades i tre betänkanden från Riksdagsutredningen.⁶⁷

Riksdagsutredningen lämnade en rad olika förslag till förändring, bland annat skulle budgetåret läggas om till kalenderår.⁶⁸ Men några andra förslag kanske var viktigare i syftet att strama upp processen. För det första skulle budgetpropositionen vara heltäckande när den lämnades in. Det är bara om det finns synnerliga skäl som utgiftsförslag får lämnas efter det att propositionen är inlämnad. För det andra inrättades 27 stycken utgiftsområden utifrån olika verksamhetsområden.

Utgiftsområdena spelar sedan en viktig roll i det tredje förslaget som är värt att nämnas. Detta förslag innebär att budgeten ska beslutas i två steg där regeringen först gör upp en ram för varje utgiftsområde (utom utgiftsområdet statsskuldräntan). Efter beredning i utskotten tar riksdagen beslut om de ramar som finns för utgiftsområdena. Dessa ramar får efter beslut endast ändras på initiativ från Finansutskottet. Sedan får utskotten besluta om hur ramanslagen ska fördelas inom respektive utgiftsområde på de verksamhetsområden som finns.

Detta innebär, sammanfattningsvis, att de budgetförslag som lämnas av regeringen och oppositionen gäller hela budgeten. Dessutom, om någon utgiftsökning ska genomföras så måste en minskning ske på annat håll då budgetutrymmet ska ligga fast (i princip, det finns

---

⁶⁴ Strandberg, Urban, Ekonomisk politik som demokratiskt problem, sidan 140ff i SOU 1999:83 Globalisering – Demokratiutredningens forskarvolym IX. Valutakommitténs slutbetänkande är SOU 1985:52 Översyn av valutaregleringen

⁶⁵ Ds 1992:126 Statsskulden och budgetprocessen

⁶⁶ SOU 1993:16 Nya villkor för ekonomi och politik

⁶⁷ 1993/94: TK1, TK2 och TK 3

⁶⁸ Bet. 1993/94:KU18

vissa undantag). Denna ordning användes första gången 1996 och tillämpades på budgetåret 1997.

I kompletteringspropositionen 1995 föreslog regeringen ytterligare en förändring, ett införande av utgiftstak.⁶⁹ Motiveringen till detta var att då någon höjning av skatten inte var möjlig var det nödvändigt att begränsa statens utgifter. Dessutom skulle den ekonomiska politiken bli mer förutsägbar och därmed också främja tillväxten. Från början var det tänkt att utgiftstaket skulle gälla hela den offentliga sektorn, det vill säga även landsting och kommun. Men det var osäkert om det var förenligt med det kommunala självstyret⁷⁰, dessutom infördes i stället ett balanskrav⁷¹ på kommunerna och landstingen. Utgiftstaket föreslogs vara nominellt och skulle sättas tre år framåt enligt ett rullande schema. Dessutom inrättades en budgeteringsmarginal som skulle täcka upp för den makroekonomiska utvecklingen.⁷² En liknande förändring genomfördes 1997 då regeringen föreslog att det finansiella sparandet i genomsnitt över konjunkturcykeln skulle vara 2 procent av BNP.⁷³

Normpolitiken och Riksbankens oberoende

1990 gav regeringen en kommitté i uppdrag att utreda ”mål och former för riksbankens verksamhet”.⁷⁴ Anledningen till detta var dels att det inte gjorts någon ordentlig utredning av vilken roll Riksbanken skulle ha efter avregleringen av kreditmarknaden och den ökade internationaliseringen innebar nya villkor för penningpolitiken. Dessutom påtalades inflationens skadliga effekter och behovet av en långsiktig penningpolitik. Efter den borgerliga regeringens tillträde och ansökan om EG-medlemskap så utfärdades ett tilläggsdirektiv⁷⁵ som gav kommittén i uppdrag att se vilka konsekvenser planerna inom EG om ekonomisk och monetär union fick för Riksbanken och även hur Riksbankens ställning kunde göras mer oberoende.

Utredningen presenterades våren 1993.⁷⁶ Där konstateras bland annat att Riksbanken i början av 90-talet redan var relativt oberoende, en indikation är att riksbankschefen Bengt Dennis inte byttes ut när de borgerliga vann valet 1991. Något som enligt utredningen kunde ha förväntats tidigare. Men för att penningpolitiken skulle vara effektiv i längden krävdes trovärdighet, och ett sätt att skapa förutsättningar för det är att göra Riksbanken oberoende även i laglig mening. Utredningen ville koppla detta lagstadgade oberoende med ett lagstadgat mål för prisstabiliteten. Däremot skulle det inte finnas något specificerat mål för inflationstakten inskrivet i lagen.

Det kan vara värt att nämna här att när Riksbanksutredningen, och ”Lindbeck-kommissionen”⁷⁷ som även den förespråkade oberoende Riksbank, offentliggjordes så hade Riksbanken som övergett den fasta kronkursen. De hade redan i slutet av sommaren 1992 gjort vissa sonderingar när det gäller alternativa uppgifter för Riksbanken i händelse av att

---

⁶⁹ Prop. 1994/95:150 Förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96, m.m. (kompletteringsproposition), Bilaga 1

⁷⁰ Bet. 1994/95:FiU20

⁷¹ Prop. 1996/97:52 Den kommunala redovisningen

⁷² Prop. 1995/96:150 Ekonomisk vårproposition med förslag till riktlinjer för den ekonomiska politiken, utgiftstak, ändrade anslag för budgetåret 1995/96, m.m.

⁷³ Prop. 1996/97:150 1997 års vårproposition, Bilaga 2

⁷⁴ Dir. 1990:61

⁷⁵ Dir. 1991:103

⁷⁶ SOU 1993:20 Riksbanken och prisstabiliteten

⁷⁷ SOU 1993:16 Nya villkor för ekonomi och politik

kronan skulle få flyta. Just inflationsmål var ett alternativ som kom upp i sonderingen, och det var även det målet som Riksbanken till slut satte upp.⁷⁸ På så vis kan man säga att utredningarna fick sina viljor igenom redan innan de publicerades. Riksbanksutredningen resulterade inte i någon proposition från regeringen då oppositionen inte var villiga att stödja utredningens slutsatser. Det var, i alla fall då, kutym att grundlagsändringar skulle ha stöd över blockgränserna.

Erik Åsbrink var biträdande finansminister 1990 och var den som var initierade Riksbanksutredningen. 1996 efterträdde han Göran Persson som finansminister och blev ordförande i en arbetsgrupp med representanter från alla riksdagspartier som skulle utreda Riksbanken framtida ställning. Deras arbete resulterade så småningom i en proposition 1997/98:40 Riksbanken ställning.

I propositionen konstateras det att Riksbanken i princip är oberoende. Men det finns två skäl att ändå lagstifta om Riksbankens självständighet. För det första kan ”trovärdighetsproblemet” begränsas om det finns en lag som säger att riksdag, regering och myndigheter inte får påverka Riksbankens beslut. För det andra, och förmodligen viktigare, så betydde Sveriges EU-medlemskap att man förbundit sig att delta i EMU:s andra etapp och därmed ha en självständig centralbank.

Propositionen föreslår därför att Riksbankens oberoende skrivs in i lagen. Dessutom ska ett mål för verksamheten också ha stöd i lagen och det penningpolitiska målet för Riksbanken är att upprätthålla ett fast penningvärde. Liksom Riksbanksutredningen kom arbetsgruppen fram till att något preciserat mål inte skulle anges i lagen, i stället skulle Riksbanken besluta om målet.⁷⁹

Pensionsreformen

1984 tillsattes den så kallade Pensionsberedningen som skulle studera pensionssystemet och se om det behövdes göra några förändringar. Inte förrän sex år senare, 1990, var de färdiga och enligt utredningen var ATP-systemet behäftade med så stora problem att kunde vara lämpligt med en reform.⁸⁰ Det föranledde den borgerliga regeringen att 1991 tillsätta en arbetsgrupp som skulle se över pensionssystemet. Enligt direktivet skulle det nya systemet vara långsiktigt och stabilt, det skulle också öka det långsiktiga sparandet och stimulera till arbete.⁸¹

Utredningen presenterades 1994⁸² och resulterade i en proposition från regeringen.⁸³ Där föreslås att pensionssystemet ska genomgå en genomgripande förändring, men något lagförslag läggs inte utan regeringen ger riktlinjer inför det fortsatta arbetet. Enligt dessa riktlinjer så ska pensionssystemet även i fortsättningen vara offentligt och obligatoriskt. Den pension som man får ut ska motsvara de avgifter som betalas, som i sin tur är 18,5 procent av pensionsgrundande inkomsten. Systemet bygger på den så kallade livsinkomstprincipen vilket

---

⁷⁸ Andersson, Krister, Utformningen av inflationsmålet och den penningpolitiska analysramen, i Jonung, Lars (red.), På jakt efter ett nytt ankare – från fast kronkurs till inflationsmål, Smedjebacken, 2003. Kapitel 5.

⁷⁹ Och de har hittills bibehållit samma mål som Riksbanken slog fast i januari 1993, förändringen i KPI ska begränsas till 2 procent, ± 1 procent.

⁸⁰ SOU 1990:76 Allmän pension, se också SOU 1990:78 Allmän pension - Expertrapporter

⁸¹ Dir. 1991:102

⁸² SOU 1994:20 Reformerat pensionssystem

⁸³ Prop. 1993/94:250 Reformering av det allmänna pensionssystemet

betyder att alla pensionsgrundande inkomster under livet påverkar pensionen, men det finns ett tak motsvarande 7,5 basbelopp per år. Det innebär också att även de pensionsgrundande inkomster man har efter 64 års ålder ger pensionsrätt (till skillnad från ATP-systemet). 16,5 procentenheter av avgifterna ingår i ett system som liknar ATP, samtidigt avsätts lika mycket till ens egna pensionsrätt. De resterande 2 procentenheterna avsätts till ett annat system, premiereserven, som är ett individuellt pensionssparande. Utöver detta ska det finnas en garantipension för dem som har haft låg inkomst. Enligt riktlinjerna skulle det nya pensionssystemet träda i kraft 1 januari 1996.

Regeringen tillsatte 1997 en utredning som skulle studera premiereservsystemet.⁸⁴ Där föreslogs att premiepensionen skulle vara en socialförsäkring men att den skulle utformas som en privat försäkring. Dessutom skulle det tillsättas en ny myndighet, Premiepensionsmyndigheten, som skulle ha hand om försäkringen.

Den genomförandegrupp, bestående av representanter från socialdemokraterna och de borgerliga partierna samt experter på området, som skulle ta fram det slutgiltiga förslaget gjorde vissa förändringar jämfört med riktlinjerna. Bland annat, eftersom arbetet dragit ut på tiden, sköts startdatumet upp till 1 januari 1999. Dessutom ökades andelen av pensionsavgiften som går till premiepensionen med en halv procentenhet till 2,5 procentenheter. Avgiften i sig var däremot fortfarande 18,5 procent av den pensionsgrundande inkomsten. Utöver detta gjordes det även vissa förändringar i förvaltningsdelen, införande av Premiepensionsmyndigheten och i frågan om delningsrätt mellan makar.⁸⁵

Enligt prop. 1997/98:151 ska de inbetalade pensionsmedlen räknas upp med ett index efter den allmänna inkomstutvecklingen. Dock finns det en risk att ett sådant system blir finansiellt instabilt, därför skulle det skissas på ett förslag som gjorde att utvecklingen balanserades om det blev nödvändigt. Det förslag som senare lämnades in innebar att man varje år skulle se till så att skulderna i pensionssystemet aldrig översteg tillgångarna. Om så var fallet skulle förräntningen av tillgångarna skrivas ner.⁸⁶

Utförsäljning av statliga företag

1991 antog riksdagen en proposition som bemyndigade regeringen att privatisera en rad olika statliga företag.⁸⁷ Till dessa företag hörde bland annat ASSI, Celsius, SSAB, LKAB och, efter en bolagisering, Vattenfall. Totalt rörde det sig om 35 statligt ägda företag eller affärsverk. Beslutet innebar att regeringen vid lämplig tidpunkt, och i vissa fall strukturanpassningar, kunde sälja statens aktieinnehav i företagen. Detta för att stärka marknadsekonomin och öka näringsfriheten.

Detta resulterade i att staten 1992 sålde köprätter i SSAB tillsammans med statsobligationer. Dessa köprätter kunde man sedan 1994 lösa in mot aktier i företaget. Samma år såldes också,

---

⁸⁴ SOU 1997:131 Lag om premiepension. Redan 1994 tillsattes en utredning (SOU 1996:83 Allmänt pensionssparande) som skulle studera premiereservsystemets utformning. Men regeringen och samarbetspartierna ansåg att systemet skulle ha en annan inriktning än den som föreslogs och tillsatte därför en ny utredning. Se också direktivet till SOU 1997:31, dir. 1997:46.

⁸⁵ Prop. 1997/98:151 Inkomstgrundad ålderspension, m.m.

⁸⁶ Prop. 2000/01:70 Automatisk balansering av ålderspensionssystemet. Denna balansering har i en del sammanhang kallats för "bromsen".

⁸⁷ Prop. 1991/92:69 om privatisering av statligt ägda företag, m.m.

helt eller delvis, statens innehav i Nordiska Satellitaktiebolaget, Svalöf AB och Svensk Avfallskonvertering AB.⁸⁸

1993 såldes ytterligare företag. Bland annat Celsius AB som från början ägdes till 100 procent av staten, efter försäljningen ägdes 25 procent. Dessutom såldes större delen av SKD-företagen AB (företag som sysslade med datordrift och konsultarbeten), staten sålde sitt innehav i riskkapitalbolaget Företagskapital AB och några olika investmentbolag. Dessutom såldes dotterbolag till Sveriges Geologiska AB och moderföretaget avvecklades.⁸⁹

Samma år fusionerades Domän AB (fd Domänverket) och ASSI AB och bildade AssiDomän AB. Samtidigt köpte det nya företaget upp statens innehav i Ncb AB och bildade en av de största skogskoncernerna i Sverige. Året efter sålde staten ut lite mindre än hälften av aktierna. Staten sålde även den större delen av sitt innehav i Pharmacia AB genom att allmänheten fick erbjuda sig att köpa aktier. 1993 delades Procordia AB mellan staten och Volvo så att staten fick större delen av Pharmacia och Volvo fick huvuddelen av Procordia som sysslar med bland annat livsmedel och tobak.⁹⁰ 1995 såldes ytterligare en del av Pharmacia.⁹¹

1995 återintroducerades Nordbanken på börsen. I början av 90-talet, innan bankkrisen, ägde staten ungefär 70 procent av banken. I samband med att riksdagen hösten 1991 beviljade en nyemission så bemyndigades staten att senare sälja de aktier man ägde.⁹² Året efter erbjöd sig staten att köpa resterande del av banken och avnoterade Nordbanken från börsen. Efter det att Nordbanken sanerats så beslöt regeringen att börja sälja av sitt aktieinnehav, först genom en börsintroduktion hösten 1995 då en tredjedel av aktierna såldes och sedan 1996 då aktier löstes in (staten ägde efter detta ungefär 60 procent av Nordbanken).⁹³ 1997 slogs Nordbanken ihop med den finska banken Merita och bildade MeritaNordbanken. Efter samgåendet ägde staten 42,5 procent av Nordbanken Holding som i sin tur ägde 60 procent av Merita Nordbanken. År 2000 går MeritaNordbanken i sin tur ihop med den danska banken Unidanmark, efter detta köps Christiania Bank og Kreditkassen upp. Senare samma år byter företaget namn till Nordea och ägs till ungefär 18 procent av svenska staten.⁹⁴

Våren 1996 lade den socialdemokratiska regeringen en proposition som föreslogs ersätta det bemyndigande som gavs 1991. Förslaget innebar att staten skulle få möjlighet att förvalta de statligt ägda bolagen på ett liknande sätt som de privata företagen förvaltas. Staten skulle få köpa och sälja aktier, besluta om kapitaltillskott och delta i nyemissioner utan att riksdagen behövde godkänna saken.⁹⁵

1997 beslutade riksdagen att staten skulle sälja företaget Stadshypotek AB⁹⁶ och 1999 såldes Värdepapperscentralen⁹⁷. Det sistnämnda året köpte även staten företaget Sveaskog AB från AssiDomän och betalade med aktier i AssiDomän. På så vis minskade aktieinnehavet från ungefär 50 procent till 35 procent.⁹⁸

---

⁸⁸ Prop. 1992/93:100 Budgetpropositionen, Bilaga 13

⁸⁹ Prop. 1993/94:100 Budgetpropositionen, Bilaga 13

⁹⁰ Prop. 1994/95:100 Budgetpropositionen, Bilaga 13

⁹¹ Skriv. 1996/97:20 1996 års redogörelse för företag med statligt ägande

⁹² Prop. 1991/92:21 om teckning av aktier m.m. i Nordbanken

⁹³ Skriv. 1996/97:20 och skriv. 1997/98:20 1997 års redogörelse för företag med statligt ägande

⁹⁴ Rapporter N2001.24 Verksamhetsberättelsen för företag med statligt ägande för verksamhetsåret 2000

⁹⁵ Prop. 1995/96:141 Aktiv förvaltning av statens företagsägande

⁹⁶ Prop. 1996/97:40 Försäljning av aktier i Stadshypotek AV

⁹⁷ Rapporter N2000.030 Verksamhetsberättelse för företag med statligt ägande 2000 (verksamhetsår 1999)

⁹⁸ N2000.030

Våren 2000 lämnade regeringen in en proposition där de föreslog att Telia AB skulle börsintroduceras och sälja högst 49 procent av aktierna.⁹⁹ Frågan hade varit uppe redan i samband med den tilltänkta sammanslagningen av Telia och norska Telenor, då det i första hand siktades på att den svenska och norska staten skulle äga två tredjedelar av företaget och sälja resten av aktierna. På längre sikt skulle staterna äga minst 51 procent.¹⁰⁰

När affären mellan Telia och Telenor gick i stöpet så siktade ändå den svenska staten på att börsintroducera Telia. Detta för att de skulle få möjlighet att möta konkurrensen på ett bättre sätt.¹⁰¹ Börsintroduktionen skedde i juni 2000 till kursen 85 kronor per aktie.¹⁰²

2001 tog Näringsutskottet initiativ till att staten fick ändra inriktningen på statens aktieäggande i Telia. Tidigare hade det varit ett golv på minst 51 procent, men utskottet ansåg att staten ” utan begränsningar kunna förändra statens ägande i Telia AB”. Utskottet ansåg att det dåvarande bemyndigandet inte var tillräckligt flexibelt.¹⁰³ Detta utnyttjades också året efter då Telia offentliggjorde planer på att gå ihop med det finska företaget Sonera Oy, efter detta äger staten ungefär 45 procent av företaget TeliaSonera.¹⁰⁴

Kundval och organisatoriska experiment

Carl Bildt förkunnade i sin regeringsförklaring hösten 1991 att Sverige skulle genomgå en ”valfrihetsrevolution i välfärdspolitiken”. Med detta menade han att det inte fanns någon anledning till att produktionen av välfärden skulle ske i offentlig regi även om den finansierades med offentliga medel. Kontroll och finansiering skulle det offentliga stå för, produktionen kunde privata, kooperativa och offentliga producenter bidra med. På så vis skapas valfrihet åt kunden.¹⁰⁵

Redan året efter inrättades en nationell skolpeng. Kommunerna skulle enligt lag bli skyldiga att tilldela fristående skolor minst 85 procent av de kommunala skolornas genomsnittskostnad per elev. Men bara till de skolor som var godkända av Skolverket, kravet var att friskolan uppfyllde målen preciserade i skollagen och läroplanen. I och med skolpengen skulle friskolornas behov att ta ut elevavgifter minska, och på så vis skulle det stimuleras till ”blandade miljöer” även i friskolorna.¹⁰⁶

Ett år senare lade den borgerliga en ny proposition som ytterligare skulle öka valmöjligheterna i skolan. Detta genom att tillåta att eleverna tog med sin skolpeng över kommungränsen, och det var hemkommunen som skulle betala.¹⁰⁷

När socialdemokraterna kom till makten hösten 1994 gjorde de först en revidering av skolpengen i så måtto att siffran 85 procent av genomsnittskostnaden ändrades till minst 75

---

⁹⁹ Prop. 1999/2000:84 Börsintroduktion av Telia AB

¹⁰⁰ Prop. 1998/99:99 Sammanslagning av Telia AB och Telenor AS

¹⁰¹ Prop. 1999/2000:84

¹⁰² SVT, Telia-aktien säljs för 85 kronor styck. <http://www.svt.se/nyheter/2000/000612/110.html>

¹⁰³ Bet. 2000/01:NU11 Statens ägande i Telia AB

¹⁰⁴ Skriv. 2001/02:120 2002 års redogörelse för företag med statligt ägande

¹⁰⁵ Carl Bildt, Regeringsförklaring 4 oktober 1991. <http://www.bildt.net/index.asp?artid=48>

¹⁰⁶ Prop. 1991/92:95 om valfrihet och fristående skolor

¹⁰⁷ Prop. 1992/93:230 om valfrihet i skolan

procent.¹⁰⁸ Anledningen var att en utredning som tillsattes av den förra socialdemokratiska regeringen, och som stod färdig 1992, menade att ersättningen inte skulle överstiga 75 procent om konkurrensen skulle ske på lika villkor.¹⁰⁹

Samtidigt tillsattes en kommitté som skulle utreda ytterligare förändringar inom skolväsendet med avseende på friskolorna. Denna utredning¹¹⁰ resulterade i en proposition där det förklarades att friskolorna ”sedan länge har en plats i svenskt skolväsende”. Några större förändringar föreslogs därför inte när det gäller skolpengen, förändringarna gällde snarare vilka friskolor som skulle godkännas. Bland annat skulle en friskola inte godkännas om det ”skulle innebära påtagliga negativa följder för skolväsendet i den kommun där skolan är belägen”.¹¹¹

Även om den nationella skolpengen förmodligen är den mest kända formen av skolpeng så var den inte den första. Redan 1985 inrättade Nacka kommun en ”fotvårdspeng” för pensionärer. Nacka har sedan dess inrättat en rad olika pengsystem; hemtjänst och grundskola 1992, barnomsorg 1994 och handikappledsagare 1998. Täby kommun har efter 1992 genomfört liknande reformer.¹¹²

Socialstyrelsen har vid några tillfällen frågat kommunerna om de använder någon sorts kundvalsmodell inom äldre- och handikappomsorgen. 1993 var det fyra kommuner; Täby, Vaxholm, Danderyd och Nacka. 1999 var det sex kommuner, men åtta olika förvaltningar; Danderyd, Nacka, Täby, Skövde, Katrineholm och Lund. Dessutom var det fyra kommuner som beslutat att införa ett kundvalssystem, Stockholm, Trosa, Sigtuna och Hallsberg. År 2003 var det tio kommuner och 27 förvaltningar som använde sig av kundval, Denna gång var kommunerna Stockholm, Solna, Danderyd, Järfälla, Nacka, Tyresö, Sigtuna, Vänersborg, Höganäs och Skövde. Fyra kommuner - Vallentuna, Västervik, Vingåker och Arvidsjaur – hade fattat beslutet.¹¹³

Grunden för kommunala experiment är i mångt och mycket det kommunala självstyret. Detta självstyre har genom olika beslut ökat ända sedan 70-talet. Inte minst genom införandet av den nya kommunallagen där kommunerna gavs möjligheten att själva bestämma hur de skulle utforma den interna organisationen. Tidigare hade detaljregleringen varit mycket större. Dessutom minskade i början av 90-talet de öronmärkta statsbidragen. I stället fick kommunerna en summa pengar av staten som de själva fick bestämma hur de skulle fördelas. Kravet var dock fortfarande att de åligganden som fanns skulle efterföljas. Dessa förändringar syftade till utveckling och förnyelse i kommunerna. Samtidigt övertog också kommunerna huvudmannaskapet för en del områden. 1991 fick kommunerna huvudansvaret för skolorna, genom ädelreformen 1992 fick kommunerna ansvaret för äldreomsorgen och i mitten av 90-talet genomfördes psykiatrireformen. En sista förändring som genomförts är att regleringen har gått från detaljreglering till att innebära ramlagar för verksamheten.¹¹⁴

---

¹⁰⁸ Prop. 1994/95:157 Ändring av bidragsbestämmelserna för fristående skolor godkända för vanlig skolplikt m.m.

¹⁰⁹ SOU 1992:38 Fristående skolor : bidrag och elevavgifter

¹¹⁰ SOU 1995:109 Likvärdig utbildning på lika villkor

¹¹¹ Prop. 1995/96:200 Fristående skolor m.m.

¹¹² Svenska kommunförbundet, Valfrihet och kundvalssystem i kommunal verksamhet – underlag för lokala bedömningar. Stockholm, 2001.

¹¹³ Socialstyrelsen, Konkurrensutsättning och entreprenader inom äldreomsorgen - Utvecklingsläget 2003. Stockholm, 2003.

¹¹⁴ Bergmark, Åke, Den lokala välfärdsstaten? – Decentraliseringstrender under 90-talet, i SOU 2001:52 Välfärdstjänster i omvandling

Detta har medfört att kommunerna, och i vissa fall även landstingen, testat nya sätt att organisera verksamheten. Jag har tidigare tagit upp bolagisering av statliga företag, men även kommunerna har använt sig av den strategin för att försöka göra verksamheten effektivare. Den kanske mest uppmärksammade bolagiseringen är sjukhuset S:t Görans i Stockholm. Mer relevant är kanske de sätt att organisera kommunerna internt som växte fram. När kommunallagen inte längre reglerade i detalj hur nämnderna skulle se ut fanns det till exempel möjlighet att införa den så kallade beslutar-utförarmodellen. Det innebär att man delar upp verksamheten på dem som beställer den, vanligtvis åt kommunmedborgarna, och de som utför den. Det medför en uppdelning mellan politikern å ena sidan och förvaltaren å andra. Motiven är att man vill effektivisera verksamheten genom att göra den mer marknadsläk, dessutom har det hänvisats till valfrihet inte bara som medel utan även som mål. Denna modell fick sitt genomslag i början av 90-talet, därefter har intresset minskat.¹¹⁵

På vissa håll har det också startats så kallade intraprenader där en enhet drivs i egen regi, inte sällan av de anställda. Det innebär att enheten får ett eget budgetansvar och kravet är att budgeten är i balans i slutet av anbudsperioden. Utöver det får enheten använda pengarna de får från kommunen eller landstinget så som de själva vill. Om de ett år har överskott så stannar pengarna kvar, på samma sätt måste underskott täckas under anbudsperioden. Försök pågår bland annat i Örebro¹¹⁶, Ljusdal¹¹⁷ och Åre-Krokom¹¹⁸.

Privatisering av arbetsförmedlingen

1991 fattade riksdagen beslut om att införa en ny lag som skulle ersätta arbetsförmedlingslagen. Enligt beslutet skulle det fortfarande finnas ett förbud mot att driva arbetsförmedling i syfte att tjäna pengar, däremot skulle det göras vissa lättnader. Dels skulle man kunna få tillstånd från AMS för att bedriva headhunting-verksamhet, och dels skulle man kunna starta bemanningsföretag.¹¹⁹

När den borgerliga regeringen tillträdde hösten 1991 förklarade de att de avsåg att avskaffa arbetsförmedlingsmonopolet senast den 1 juli 1993.¹²⁰ En komplikation i detta sammanhang var att ILO:s konvention nummer 96, en konvention ratificerad av Sverige, förbjöd arbetsförmedling i vinstsyfte. Därför föreslog regeringen 1992¹²¹ att denna konvention skulle sägas upp av Sverige, och efter beslut gällde konventionen fram till 4 juni 1993.¹²²

1992 tillsattes en utredning som skulle föreslå ny lagstiftning på området. Utredningen förordade bland annat att privat arbetsförmedling skulle få bedrivas i vinstsyfte och utan krav på licens. Utöver detta skulle AMS tillsyn av privata arbetsförmedlingar och

---

¹¹⁵ Svedberg Nilsson, Karin, Marknadens decennium – gränsomdragande reformer i den offentliga sektorn under 1990-talet, i SOU 2000:38 Vårld, vård och omsorg

¹¹⁶ Örebro läns landsting, Några får pröva intreprenad. http://www.orebroll.se/oll/page_wostripe___19216.aspx

¹¹⁷ Ljusdals kommun, Intraprenad som driftsform.

<http://www.ljusdal.se/Internet/documents.nsf/0/E22F3432F1E75AFFC1256E3200366EB4?OpenDocument>

¹¹⁸ Jämtlands läns landsting, Landstinget provar olika driftsformer.

<http://www.jll.se/net/Startsida/JLL+sidor/Nyhetsarkivet/1138373855690>

¹¹⁹ Bet. 1990/91:AU20 Privat arbetsförmedling och uthyrning av arbetskraft, m.m.

¹²⁰ Prop. 1991/92:51 om en ny småföretagspolitik

¹²¹ Prop. 1991/92:89 Om uppsägning av internationella arbetsorganisations (ILOs) konvention (nummer 96) om avgiftskrävande arbetsförmedlingsbyråer

¹²² Det kan nämnas att ILO några år senare reviderade konvention nummer 96 och instiftade en ny, nummer 181, som tillåter privat arbetsförmedling. Sverige har ännu inte ratificerat den nya konventionen. <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp2.htm>

bemanningsföretag avskaffas, förbud att ta betalt av arbetssökande som hyrs ut skulle införas, tidsbegränsningen för uthyrning avskaffas och de särregleringar för uthyrningsföretagen gällande LAS skulle också försvinna. Grunden för utredningen var att det även i fortsättningen skulle finnas en ”anslagsfinansierad, heltäckande och avgiftsfri” offentlig arbetsförmedling och denna skulle förfoga de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna.¹²³

Den proposition som lämnades in gick på utredningens linje.¹²⁴ Sedan lagen började gälla den 1 juli 1993 har den reviderats vid ett tillfälle, året efter införandet då vissa arbetsrättsliga bestämmelser förändrades. Den utredning som färdigställdes 1997¹²⁵ och som studerat avregleringen gav inte upphov till några lagändringar. Regeringen har vid ett par tillfällen sett över anställningsvillkoren i bemanningsföretagen men inte sett någon anledning till att införa fler lagar eller ändra de befintliga.¹²⁶

---

¹²³ SOU 1992:116 Privat förmedling och uthyrning av arbetskraft

¹²⁴ Prop. 1992/93:218 om avreglering av arbetsförmedlingsmonopolet

¹²⁵ SOU 1997:58 Personaluthyrning

¹²⁶ Se till exempel Skr. 2005/06:91 Anställningsvillkor i bemanningsföretagen

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

Bet. 1990/91:AU20 Privat arbetsförmedling och uthyrning av arbetskraft, m.m.
Bet. 1993/94:KU18 Reformera riksdagsarbetet
Bet. 1994/95:FiU20 Den ekonomiska politiken och slutlig budgetreglering för budgetåret 1995/96
Bet. 2000/01:NU11 Statens ägande i Telia AB

Dir. 1990:61 Utredning om mål och former för riksbankens verksamhet
Dir. 1991:102 Arbetsgrupp med uppgift att utarbeta förslag till förändringar i systemet för den allmänna pensioneringen
Dir. 1991:103 Tilläggsdirektiv till utredningen (Fi 1991:02) om mål och former för riksbankens verksamhet (riksbanksutredningen)
Dir. 1991:121 Ökat inslag av personval m.m.
Dir. 1997:46 Utformning av det reformerade ålderspensionssystemets premiereservdel

Ds 1991:44 Postens konkurrensförutsättningar
Ds 1992:126 Statsskulden och budgetprocessen
Ds 1996:37 Novemberrevolutionen - Om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985

Europaparlamentets och rådets direktiv 96/92/EG av den 19 december 1996 om gemensamma regler för den inre marknaden för el
Europaparlamentets och rådets direktiv 97/33/EG av den 30 juni 1997 om samtrafik inom telekommunikation i syfte att säkerställa samhällsomfattande tjänster och samverka genom tillämpning av principerna om tillhandahållande av öppna nät
Europaparlamentets och rådets direktiv 97/67/EG av den 15 december 1997 om gemensamma regler för utvecklingen av gemenskapens inre marknad för posttjänster och för förbättring av kvaliteten på tjänsterna.

Förslag till riksdagen 1993/94:TK1
Förslag till riksdagen 1993/94:TK2
Förslag till riksdagen 1993/94:TK3

Prop. 1968:27 Författningsreform
Prop. 1984/85:40 Riktlinjer för den ekonomiska politiken på medellång sikt
Prop. 1986/87:5 om vissa yrkestrafikfrågor
Prop. 1987/88:50 om trafikpolitiken inför 1990-talet
Prop. 1987/88:78 om avreglering av yrkestrafiken
Prop. 1987/88:118 Beslut om telepolitiken
Prop. 1990/91:87 om näringspolitik för tillväxt
Prop. 1990/91:100 Budgetproposition
Prop. 1991/92:21 om teckning av aktier m.m. i Nordbanken
Prop. 1991/92:51 om en ny småföretagspolitik
Prop. 1991/92:69 om privatisering av statligt ägda företag, m.m.
Prop. 1991/92:89 Om uppsägning av internationella arbetsorganisations (ILOs) konvention (nummer 96) om avgiftskrävande arbetsförmedlingsbyråer

Prop. 1991/92:95 om valfrihet och fristående skolor
Prop. 1991/92:100 Budgetproposition
Prop. 1991/92:130: om ökad konkurrens inom den kollektiva persontrafiken
Prop. 1991/92:133 om en elmarknad med konkurrens
Prop. 1991/92:170 Europeiska ekonomiska samarbetsområdet
Prop. 1992/93:100 Budgetproposition
Prop. 1992/93:106 om åtgärder rörande taxitrafiken
Prop. 1992/93:132 om vissa frågor inom Kommunikationsdepartementets område
Prop. 1992/93:218 om avreglering av arbetsförmedlingsmonopolet
Prop. 1992/93:230 om valfrihet i skolan
Prop. 1993/94:38 Postlag och en förändrad verksamhetsform för Postverket mm
Prop. 1993/94:100 Budgetproposition
Prop. 1993/94:115 Valperiodens längd och vissa andra grundlagsfrågor
Prop. 1993/94:129 Försök i vissa kommuner där väljarna skall kunna avge särskildpersonröst
Prop. 1994/95:100 Budgetproposition
Prop. 1994/95:154 Val till Europaparlamentet
Prop. 1993/94:162 Handel med el i konkurrens
Prop. 1993/94:166 Avreglering av järnvägstrafiken och riktlinjer m.m. för SJ:s verksamhet under åren 1994-1996
Prop. 1993/94:168 En ökad tillsyn av den yrkesmässiga trafiken
Prop. 1993/94:245 Folkomröstning om EU-medlemskap
Prop. 1993/94:250 Reformering av det allmänna pensionssystemet
Prop. 1994/95:19 Sveriges medlemskap i Europeiska unionen
Prop. 1994/95:72 Omprövning av beslutet om avreglering av järnvägstrafiken
Prop. 1994/95:84 Vissa ändringar i ellagen, m.m.
Prop. 1994/95:150 Förslag till slutlig reglering av statsbudgeten för budgetåret 1995/96, m.m. (kompletteringsproposition)
Prop. 1994/95:157 Ändring av bidragsbestämmelserna för fristående skolor godkända för vanlig skolplikt m.m.
Prop. 1994/95:222 Ny ellagstiftning
Prop. 1995/96:92 Nya förutsättningar för järnvägstrafiken
Prop. 1995/96:141 Aktiv förvaltning av statens företagsägande
Prop. 1995/96:150 Ekonomisk vårproposition med förslag till riktlinjer för den ekonomiska politiken, utgiftstak, ändrade anslag för budgetåret 1995/96, m.m.
Prop. 1995/96:200 Fristående skolor m.m.
Prop. 1995/96:218 Ändringar i postlagen
Prop. 1996/97:40 Försäljning av aktier i Stadshypotek AV
Prop. 1996/97:52 Den kommunala redovisningen
Prop. 1996/97:61 Översyn av telelagen
Prop. 1996/97:70 Ny vallag
Prop. 1996/97:150 1997 års vårproposition
Prop. 1997/98:56 Transportpolitik för en hållbar utveckling
Prop. 1997/98:63 En reformerad yrkestrafiklagstiftning
Prop. 1997/98:127 Statens ansvar på postområdet
Prop. 1997/98:126 Nummerfrågor
Prop. 1997/98:151 Inkomstgrundad ålderspension, m.m.
Prop. 1997/98:159 Genomförande av Europaparlamentets och rådets direktiv om gemensamma regler för den inre marknaden för el, m.m.
Prop. 1998/99:95 Postal infrastruktur
Prop. 1998/99:99 Sammanslagning av Telia AB och Telenor AS

Prop. 1999/2000:78 Ändrad verksamhetsform för SJ m.m.
Prop. 1999/2000:84 Börsintroduktion av Telia AB
Prop. 2000/01:70 Automatisk balansering av ålderspensionssystemet.
Prop. 2000/01:74 Ändringar i telelagen (1993:597) avseende nummerportabilitet
Prop. 2002/03:110 Lag om elektronisk kommunikation, m.m.

Rapporter N2001.24 Verksamhetsberättelsen för företag med statligt ägande för verksamhetsåret 2000
Rapporter N2000.030 Verksamhetsberättelse för företag med statligt ägande 2000 (verksamhetsår 1999)

Rådets direktiv 91/440/EEG av den 29 juli 1991 om utvecklingen av gemenskapens järnvägar

Rådets förordning (EEG) nr 2407/92 av den 23 juli 1992 om utfärdande av tillstånd för lufttrafikföretag,
Rådets förordning (EEG) nr 2408/92 av den 23 juli 1992 om EG-lufttrafikföretags tillträde till flyglinjer inom gemenskapen och
Rådets förordning (EEG) nr 2409/92 av den 23 juli 1992 om biljettpriser och tariffer för lufttrafik

SFS 1974:922 Lag om kreditpolitiska medel
SFS 1997:857 Ellag

Skr. 1996/97:20 1996 års redogörelse för företag med statligt ägande
Skr. 1997/98:20 1997 års redogörelse för företag med statligt ägande
Skr. 2001/02:120 2002 års redogörelse för företag med statligt ägande
Skr. 2005/06:91 Anställningsvillkor i bemanningsföretagen

SOU 1967:26 Partiell författningsreform
SOU 1982:52 En effektivare kreditpolitik
SOU 1985:52 Översyn av valutaregleringen
SOU 1987:6 Folkstyrelsens framtid
SOU 1977:94 Personval och valkretsindelning
SOU 1990:58 Konkurrens i inrikesflyget
SOU 1990:76 Allmän pension
SOU 1990:78 Allmän pension - Expertrapporter
SOU 1992:38 Fristående skolor : bidrag och elevavgifter
SOU 1992:116 Privat förmedling och uthyrning av arbetskraft
SOU 1993:9 Postlag
SOU 1993:13 Ökad konkurrens på järnvägen
SOU 1993:16 Nya villkor för ekonomi och politik
SOU 1993:20 Riksbanken och prisstabiliteten
SOU 1994:20 Reformerat pensionssystem
SOU 1995:109 Likvärdig utbildning på lika villkor
SOU 1996:66 Utvärderat personval
SOU 1996:83 Allmänt pensionssparande
SOU 1997:131 Lag om premiepension.
SOU 1997:58 Personaluthyrning
SOU 1999:83 Globalisering – Demokratiutredningens forskarvolym IX
SOU 1999:92 Premiär för personval

SOU 1999:136 Personval 1998 En utvärdering av personvalsreformen.
SOU 2000:38 Velfärd, vård och omsorg
SOU 2001:52 Velfärdstjänster i omvandling
SOU 2003:14 Järnväg för resenärer och gods

Övrigt

Andersson, Krister, *Utformningen av inflationsmålet och den penningpolitiska analysramen*, i Jonung, Lars (red.)
Bergmark, Åke, *Den lokala välfärdsstaten? – Decentraliseringstrender under 90-talet*, i SOU 2001:52
Jonung, Lars (red.), *På jakt efter ett nytt ankare – från fast kronkurs till inflationsmål*, Smedjebacken, 2003.
Larsson, Mats, *Aktörer, Marknader och regleringar – Sveriges finansiella system under 1900-talet*, 1993, Uppsala.
Socialstyrelsen, *Konkurrensutsättning och entreprenader inom äldreomsorgen - Utvecklingsläget 2003*. Stockholm, 2003.
Strandberg, Urban, *Ekonomisk politik som demokratiskt problem*, i SOU 1999:83
Svedberg Nilsson, Karin, *Marknadens decennium – gränsoomdragande reformer i den offentliga sektorn under 1990-talet*, i SOU 2000:38
Svenska kommunförbundet, *Valfrihet och kundvals-system i kommunal verksamhet – underlag för lokala bedömningar*. Stockholm, 2001.

TT, Regeringens utredare: Slopa SJ:s monopol. 20031125

Bildt, Carl, Regeringsförklaring 4 oktober 1991. <http://www.bildt.net/index.asp?artid=48>
Europaparlamentet: Faktabladen, Europeiska ekonomiska samarbetsområdet (EES), http://www.europarl.eu.int/factsheets/6_3_2_sv.htm
ILO-konventioner, <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp2.htm>
Jämtlands läns landsting, Landstinget provar olika driftsformer. <http://www.jll.se/net/Startsida/JLL+sidor/Nyhetsarkivet/1138373855690>
Järnvägsstyrelsen: EU:s tredje järnvägspaket, http://www.jvs.se/eusjvgspaket_3.htm
Ljusdals kommun, Intraprenad som driftsform. <http://www.ljusdal.se/Internet/documents.nsf/0/E22F3432F1E75AFFC1256E3200366EB4?OpenDocument>
Regeringskansliet, Sveriges väg till EU-medlemskap, <http://www.regeringen.se/sb/d/2477>
SVT, Telia-aktien säljs för 85 kronor styck. <http://www.svt.se/nyheter/2000/000612/110.html>
Örebro läns landsting, Några får pröva intreprenad. http://www.orebroll.se/oll/page_wostripe_19216.aspx